

Koltai Péter

Diákok az iskolaszékben

A diákok részvétele az iskolaszékben nem egyszerűen jogi kérdés, hanem sokkal inkább egy adott társadalom diákokról és demokráciáról alkotott felfogásának kifejeződése. Ahol kiteljesedettek a demokrácia viszonyai, ott a diákok képviselése iránt az iskola működését kontrolláló testületekben valóságos az igény. Ahol ezek a viszonyok még kevésbé kiteljesedettek, ott vagy nincs is ezekben a szervezetekben diákképviselő, vagy a diákok jelenléte valójában formális.

A diákrészvétel hagyományai

Magyarországon az 1993. évi, LXXIX., a közoktatásról szóló törvény iskolaszékek megalakítását elrendelő paragrafusának megjelenése előtt sem a jogi szabályozásban; sem a tényleges gyakorlatot tükröző dokumentumokban nem található olyan adat, amely a diákok iskolaszékekhez hasonló testületekben való részvételére utalna. Anélkül, hogy ebből messzemenő következtetéseket akarnék levonni, annyit minden bizonnyal meg lehet állapítani, hogy ebben a diákjogokról, a diákok jogi státusáról való vélekedés is kifejeződik.

Megállapításomat alátámasztja az, hogy az értebb demokráciákban – például Hollandiában és Amerikában – a diákok hosszú ideje részt vesznek az iskola feletti civilkontrollt gyakorló testületek tevékenységében. Részvételük immár tradicionálisnak mondható, jöllehet az iskolaszék jellegű testületek ezekben az országokban is a múlt század utolsó harmadában alakultak meg. Amennyiben tehát hagyományok, adaptálható gyakorlati tapasztalatok után kutatunk, akkor elsősorban a mélyebb demokratikus hagyományokkal rendelkező országok felé érdemes fordulnunk. Amint az ismert, a mi iskolaszékünk amerikai megfelelője a *school board*, amelyben a diákrészvétel meglehetősen hosszú múltra tekint vissza. Hollandiában ez a fajta tevékenység a Beeszlóási Jogok Tanácsának keretei között valósul meg. Idézhetnék más példákat is, amelyek mind azt erősítik, hogy a diákok iskolaszintű döntésekbe történő bevonása általánosan elfogadott jog.

Mindez az említett törvény idevonatkozó szabályozásában (jöllehet korlátozottan) Magyarországon is így van, ám ennek társadalmi elfogadottsága a legutóbbi időkhöz nem egészen egyértelmű.

A diákrészvétel korlátozottsága mint jogszabályi probléma

1991-től módomból volt követni a közoktatási törvény megalkotásának folyamatát, s részese lehettem azoknak a vitáknak, amelyek a diákoknak az iskolaszékben való képviseléről zajlottak. A kezdetektől fogva korántsem volt egyértelmű a vitában részt vevő jó néhány szervezet képviselője, de még a szakértők némelyike számára sem, hogy a diákrészvételt biztosítani kell-e törvényi garanciával. Volt több olyan javaslat, amely teljesen kizárta volna a diákokat az iskolaszékekből. Az igazsághoz tartozik, hogy ugyanakkor voltak olyan javaslatok is, amelyek szerint a diákkoldal képviselői a másik három oldal – pedagógus, szülő, fenntartó – képviselőivel

teljesen azonos jogosítványokat kaptak volna. Hosszú, kielezett – ám nagyon tanulságos – viták után született meg a most hatályos törvény szabályozása, amely egyrészt lehetővé teszi az iskolai diákönkormányzatok számára a – korlátozott – részvételt az iskolaszék munkájában, másfelől a teljes jogú, szavazattal rendelkező részvételt csak a „tanulói jogviszonnyal” összefüggő kérdésben biztosítja.

Meghaladná ennek a referátumnak a kereteit a közoktatási törvény diákrészvételre vonatkozó szabályozásának kritikai elemzése, azt azonban a szűkre szabott keretek között is fontos jelezni, hogy a diákrészvétel jelenlegi, imént vázolt szabályozása problematikus. Ugyanis nagyon nehezen határozható meg, hogy mi az, ami összefügg, és mi az, ami nem függ össze a tanulói jogviszonnyal. Nyilvánvaló, hogy például a pedagógusok bérezése közvetlenül nem érinti a tanulói jogviszonyt, természetes, hogy az iskolaszékek diákdalalai az ezzel kapcsolatos kérdésekbe nem kívánnak beleszólni. Az iskolaszékek elé kerülő ügyek döntő hányadánál azonban értelmezési kérdés, hogy összefüggnek-e a tanulói jogviszonnyal vagy nem. Van, ahol a kapcsolat egyértelmű, például; nyilvánvalóan a házirenddel kapcsolatos kérdésekben illetékesek a diákok képviselői is. De mi a helyzet az iskola pedagógiai programját vagy a képzés tartalmát illető ügyekben? A tanulói jogviszonnyal összefüggő kérdés az, hogy mit tanulhat a diák, milyen alternatív programkínálatot nyújt az iskola. Ugyanilyen kérdés az iskolai infrastruktúra fejlesztése, hiszen a tanulás, a sportolás feltételei a diákok életét tanulóként, emberként, állampolgárként egyaránt meghatározzák. Hasonlóan rájuk tartozik az iskolai követelmények meghatározása is. A jelenlegi bizonytalanságok miatt nem jó a mostani törvényi szabályozás. A közoktatási törvény módosításában az iskolaszékek diákképviselését pontosan kellene szabályozni.

Amint a bevezetőben utaltam rá, a diákrészvétellel kapcsolatban kialakított álláspont nem kezelhető önmagában, mivel ez szerves része a diákok jogi státuszáról, a diákjogokról való gondolkodásnak. Szerintem a jelenleg hatályos közoktatási törvényben nem kielégítő a diákjogok – sem az egyéni, sem a kollektív jogok – szabályozása. Sem a nemzetközi diákjogi egyezményeknek nem felel meg, sem pedig azoknak az elvárásoknak, amelyeket a jogállamiság, az emberjogi normák oldaláról a hazai szakértők megfogalmaztak. Alapvetően elfogadhatatlan a diákképviselők jogainak – már jelzett – részleges korlátozása. A közoktatási törvény módosításának iskolaszékekkel kapcsolatos pontja éppen ezért a diákokat is az iskolaszék teljes jogú tagjává kívánja tenni.

Diákönkormányzat és participáció

Tisztában kell lenni azzal, hogy a diákok iskolai döntésekbe történő bevonásának csak az egyik – bár nagyon fontos – feltétele az egyenrangú félként való részvétel jogának a kimondása. A diákparticipáció mindaddig formális marad, amíg az iskolában nincs igazi, működő diákönkormányzat. Azért nagyon fontos feltétel ez, mert az iskolaszékben jelen lévő s esetleg teljes részvételi joggal bíró diákképviselő szavazata akkor jelent valóságos participációt, ha az adott diákképviselő valóban a diákok széles körének a támogatottságát élvezzi, ha valóban az ő érdekeit fejezi ki, érvényesíti. Ezt számára csak egy működő diákönkormányzati rendszer tudja biztosítani, hiszen ez képes kiválasztani azokat a képviselőket, akik ki tudják fejezni az iskola diákjainak érdekeit. Ugyanakkor ezek a diákképviselők képesek a diákönkormányzat és a diákság felé közvetíteni

mindazt, ami az iskolaszékben történik. A diákdal tagjainak beszámoltatása azonban csak a diákönkormányzat keretei között oldható meg hatékonyan.

Az iskolaszék az egyik legalkalmasabb fórum arra, hogy a diákok az érdekeiket érvényesítsék, mivel e testületi keret felold egy eléggé nehezen kezelhető, nagyon régóta meglévő iskolai konfliktust. A diákok iskolai élete során keletkező konfliktusok ugyanis két nem egyenrangú félnek az ütközései. A felnőttek, a tanárok helyzetükből adódóan erősebb pozícióban vannak, ha úgy tetszik, jóval nagyobb hatalommal bírnak, mint a diákok. A konfliktust tisztázó vitákban épp ezért nem lehet tőlük várni, hogy a saját érdekeik ellenében engedjék a diákok érdekeinek az érvényesülését. Abban az iskolaszékben, amelyben majd az iskolai élet minden szereplőjének a képviselői egyenrangú félként vehetnek részt, a diákproblémákat olyan folyamatként lehet kezelni, ahol a döntési folyamat is többszereplős. Egészen másként jelennek meg a diákok konfliktusai egy olyan közegben, ahol a tanárok mellett ott vannak a szülők és az iskolafenntartók. Ha egy adott problémát ugyanis többen próbálnak meg értelmezni, elkerülhető a tanárok kontra diákok aszimmetrikus konfliktusmegoldó helyzete.

Az iskolaszékekkel kapcsolatban gyakorta fogalmazódik meg, hogy ezeknek a testületeknek azért nincs igazi érdekérvényesítési lehetőségük, mert a törvény nem biztosít számukra valódi jogosítványokat. Ezek az aggályok – véleményem szerint – nem állják meg a helyüket, mivel az iskolaszék jelentős erejű jogosítványokkal rendelkezik. Hiszen a házirenddel, a szervezeti és működési szabályzat bizonyos pontjaival való egyetértés joga komoly beleszólási jog, csakúgy, mint az iskolaszék javaslattevési és véleményezési joga. Különös jelentőségű jogosítvány a tanulói fegyelmi ügyek felülbírálati kérelmeinek elbírálási joga. Amennyiben a diákok az iskolaszékek teljes jogú tagjaivá válnának, ezeknek a jogoknak a gyakorlásával kitágulnának az érdekérvényesítési lehetőségeik. A diákok számára ugyanis éppen ezek az ügyek a legfontosabbak. Számukra alapvető kérdés, hogy mit tartalmaz a házirend, hogy a szervezeti és működési szabályzat milyen módon határozza meg az órend összeállításának elveit, az iskolai szünetek hosszát, az iskola számonkérési rendjét. Ugyanígy a fegyelmi ügyekbeni döntések is nagy jelentőségűek a diákok számára. Fontos eredmény, ha az iskolaszékek keretei között ezekben az ügyekben a diákok képviselői érvényesíthetik a tanulók érdekeit.

Az iskolaszék jogosítványainak súlyával kapcsolatban szeretnék még egy megjegyzést tenni. Az iskolaszékek számára a törvényben biztosított jogokat a fenntartó és a nevelőtestület tovább szélesítheti, mivel mindketten átruházhatják az iskolaszékre bármelyik döntési jogukat. Természetesen jogszabályok korlátozhatják a jogosítványok átruházásának lehetőségét. Ekkor a döntéshozó formálisan nem ruházza át jogkörét az iskolaszékre, hanem (gentleman's agreement keretében) vállalja, hogy az iskolaszék döntését magára nézve kötelezőnek tekinti. Elvben a legjelentősebb fenntartói jogot, az iskola helyi pedagógiai programjának az elfogadását is átadhatja az iskolaszéknek a fenntartó önkormányzat. Ugyanígy a nevelőtestület teljesen ráruházhatja a fegyelmi ügyekben való döntés jogát. Így valósulhat meg az, hogy a fegyelmi ügyekben a nevelőtestületnek nem kell egyedül vállalnia a döntés felelősségét, s így az ebből fakadó konfliktusokat sem, hanem az iskolaszékben jelenlévő valamennyi oldal konszenzusával vagy többségi döntésével kereshetik a legjobb megoldást, s köthetik meg a lehető legjobb alkukat. Jelentős előnyökkel járhat az, ha a tantestületek minél több döntési jogkört adnak át az iskolaszékeknek, mert ezzel a döntés esetleges negatív fogadtatását ráhárrhatják az iskolaszékben lévő különböző – az adott ügyekben érintett – oldalak képviselői-

re. Ha én „tantestület” lennék, egyáltalán nem hoznék fegyelmi ügyekben döntéseket, hanem rábízom ezt az iskolaszékre, döntsenek ebben együtt a nevelőtestület, a diákok, a szülők képviselői. S ha a döntés után valaki megpróbál vitatkozni a büntetés súlyosságáról, akkor joggal lehet azt mondani, nem „mi”, nem „én”, hanem az iskolaszék döntött, menjen a vitatkozó a maga képviselőihez, és kérje számon, hogy milyen módon képviselték megbízóik érdekeit. Természetesen nemcsak ezért jó az iskolaszék jogköreinek szélesítése, hanem azért is, mert így az iskolai döntések valóban az érdekeltek bevonásával születnek meg.

A diákok iskolaszékekben történő részvételének azonban korlátot szab az életkor, a participációhoz szükséges elemi érettség esetleges hiánya. Az általános iskolás korú diákoktól – noha jómagam szélsőségesen diák- és gyermekjogpárti vagyok – nem várható el, hogy érdemben részt vegyenek az iskolaszék munkájában, mivel ezt az életkori sajátosságok, a szükséges képességek fejlettségi szintje nem teszi lehetővé. Ugyanakkor megvan annak a lehetősége, hogy egy megfelelően felkészült felnőtt – szülő, tanár vagy olyan más felnőtt személy, akit a diákok megbízta – képviselje a tanulókat az iskolaszékben. Néhány gyermek-, ifjúsági és diákszervezet felajánlotta azt, hogy szakértői ellátják az önmaguk képviselétét még ellátni nem tudó általános iskolás tanulók képviselétét. Néhány iskolában már működik ez a képviseleti rendszer. Ennél a rendszernél nagyon fontos momentum az, hogy a diákok megválasztják azt a felnőtt szakértőt, aki képviseli majd őket az iskolaszékben. S ha a megválasztott felnőtt átérzi ennek a megbízatásnak a felelősségét, akkor időről időre egyeztetni a gyerekekkel, megbízóival az iskolaszékben képviselendő álláspontot, s egyszersmind tájékoztatja őket az iskolaszékben tárgyalandó/tárgyalt ügyekről. Természetes, hogy ez a tájékoztatás az adott gyermekcsoport korának megfelelő szinten tartható meg. A felnőtt képviselő azzal, hogy a tanulók életkori sajátosságaihoz illeszkedve folyamatosan megismerteti megbízottait az iskolaszék munkájával, egyszersmind fel is készíti őket arra, hogy később alkalmassá váljanak az önálló részvételre, áttételesen a demokrácia intézményeiben, a közéletben való részvételre.

Még ha a diákkoldal képviselői részt is vesznek az iskolaszék munkájában, gyakran előfordul, hogy az ott jelenlévő többi oldal képviselői, vagyis a felnőttek nem tekintik őket egyenrangú partnernek – mint ahogy jogilag nem is azok –, másként fogalmazva: nem veszik őket komolyan. Ez elsősorban a törvényi szabályozás már említett hiányosságaival függ össze. Kétségtelen, hogy amennyiben a közoktatási törvényt úgy módosítják, hogy a diákkoldal képviselőit is teljes jogú résztvevőnek kell tekinteni, akkor némiképp oldódhat ez a probléma. A diákok komolyan vétele azonban elsősorban mégsem jogi kérdés, hanem az iskola mentalitásából, pedagógiai arculatából következő körülmény. Ahol felismeri az iskolavezetés, hogy a diákok iskolaszékben történő jelenléte, a diákképviselő véleményének komolyan vétele az iskola nevelési rendszerének egyik fontos jellemzője, ott a kényszerítő törvényi szabályozás nélkül is esély van arra, hogy felnőttként és egyenrangú félként tekintsenek a diákokra.

Az iskolaszék mint nevelési terep

A diákok iskolaszékekben való részvétele felveti azt a kérdést, hogy értelmezhető-e egyfajta nevelési terepként az iskolaszék. Az iskolaszékben zajló érdekegyeztetésben történő diákrészvétel *speciális készségeket, ismereteket*, úgynevezett demokráciatechnikákat követel meg. A diákok képviselőinek el kell sajátítaniuk a tárgyalá-

si technikákat, az érdekek megjelenítésének, kifejezésének technikáit, kultúráltnan kell vitatkozniuk, érvelniük kell, meg kell győzniük az ellenvéleményeket megfogalmazó partnereket. Egy működő iskolaszék alkalmas arra, hogy a részt vevő diákokat a demokratikus társadalmi gyakorlatra tanítsa, hogy fejlessze azon készségeiket, amelyek a demokratikus állampolgári lét gyakorlása során nélkülözhetetlenek. Az iskolaszéknek – a törvényben rögzített funkciók mellett – ez az egyik legfontosabb funkciója.

A diákok a mindennapi iskolai létnek a megélése közben készülnek az életre. Az iskolában hatévesen, tízévesen vagy tizenhét évesen is elsősorban állampolgárok, s csak másodsorban az életre készülő emberek. Az iskola egészének azt kell szolgálnia, hogy a saját életükben felmerülő ügyeket képesek legyenek megoldani. Az iskolaszékbeli diákrészvételnek is az az alapvető funkciója, hogy segítse ennek gyakorlását. Az iskolaszékekben jelen lévő felnőtteken múlik, hogy ez a szintér milyen mértékben válik az állampolgári kultúra fejlesztésének terepévé. Ennek egyik fontos feltétele a hagyományos tanár-diák viszony, az ebben rejlő gyermek-felnőtt aszimmetrikus kapcsolat, a túlhatalomra, tekintélyre épülő viszonyrendszer meghaladása.

Ahhoz, hogy az iskolaszék a diákok demokráciára nevelésének színtere, eszköze lehessen, szükség van a már említett jogi anomáliák megszüntetésére, de emellett működő, a problémák sokaságát kezelő, megoldó iskolaszékekre is nagy szükség van. *Bihari Mihály* írta: hogy a demokráciát nem elég eltűrni, hanem működtetni is kell. Ebből következik, hogy a demokrácia intézményeiben – így az iskolaszékben is – elsősorban demokratákra van szükség. Az iskolaszékekben akkor tudják tehát a diákok elsajátítani a demokrácia technikáit, ha maga az iskolaszék demokraták együttműködésén alapozva működik. A demokrácia gyakorlásához szükséges ismeretek, képességek, beállítódások azonban – különösen a demokrácia mai fejlettségi szintjén – a terepeken folyó gyakorlattól magától nem fejlődhetnek a kívánt szintre, ehhez szükség van speciális képzésekre, tréningekre. A diákok számára tanórai és tanórán kívüli keretekben oktatni kell a demokrácia ismereteit, a törvények lényegét, az állampolgári jogok alapjait, s emellett tréningek, esetjátékok keretében fejleszteni kell azokat a készségeiket, amelyek az érdekérvényesítéshez, a vitákhoz, a kompromisszumok, alkuk megkötéséhez szükségesek.